

Jeugd-, gezins- en ouderen- beleid in het perspectief van de moderne levensloop

DRS. P. CUYVERS

Hoe is het mogelijk dat het aantal echtscheidingen en eenoudergezinnen is gegroeid, dat het aantal alleenstaanden nog altijd (explosief) groeit, maar dat nog steeds driekwart van de bevolking nu - maar in 2020 ook - leeft in traditioneel gezinsverband? Een antwoord op deze vraag is alleen maar mogelijk vanuit een longitudinaal perspectief: in plaats van het nemen van momentopnamen worden burgers daarbij gevolgd in hun levensloop. In dit artikel wil ik laten zien dat vanuit een dergelijk levensloopperspectief veel van dergelijke tegenstrijdigheden oplossen als sneeuw voor de zon. Het is dringend noodzakelijk dat in het beleid rekening wordt gehouden met een dergelijk levensloopperspectief dat toegesneden is op de moderne levensloop van vandaag de dag.

In de eerste paragraaf zal ik beschrijven hoe de moderne standaardlevensloop van de Nederlander eruit ziet en hoe deze verschilt van de traditionele. Daarna ga ik in op de sociale, culturele en de economische dimensies van de verschillende fasen in deze levensloop en economische posities die burgers (achtereenvolgens) innemen in de modale levensloop. In de derde paragraaf zal ik laten zien dat er structurele verschillen zijn in de bestaanscondities van de verschillende levensfasen. Het risico bestaat dat, zonder een beleid dat gericht is op (herstel van!) de uitruil tussen levensfasen, de groeiende segmentering nog wordt versterkt. In de slotparagraaf zal ik enkele opties noemen voor herverdeling van tijd, geld en aandacht over de verschillende levensfasen.

1. Van oude naar nieuwe levensloop

De moderne levensloop verschilt op twee punten sterk van de traditionele, die eigenlijk volledig 'gezinsgebaseerd' was. Materieel, omdat het gezin van geboorte redelijk snel overging in het eigen gezin. Psychologisch omdat het gezin de 'poort tot de volwassenheid' vormde: getrouwd zijn betekende recht op eigen beslissingen, recht op seksualiteit en het dragen van verantwoordelijkheid. Paren trouwden na een verlovingstijd meestal rechtstreeks uit huis - en soms wegens gebrek aan woonruimte zelfs 'in huis', en het eerste kind werd binnen

DRS. P. CUYVERS



Jans maakt maximaal gebruik van de praktijkcomponent en werkt vanaf haar 16e vier dagen per week bij het bejaardenhuis om de hoek. Zij krijgt tussen haar 20e en 26e drie kinderen, en is in die periode 10 jaar de organisator van de coöperatieve crèche in haar straat, en later op het niveau van de hele wijk. Na haar scheiding van Janus krijgt ze een jaar betaald verlof om de zaken op orde te krijgen. In de jaren dat haar kinderen al wat groter zijn volgt ze managementcursussen, en op haar 45e - haar jongste kind is dan al 19 - wordt ze manager van de bedrijfscrèches in een grote onderneming. (In de huidige situatie hadden gebrek aan diploma's en de uitkerings situatie na de scheiding haar met 45 jaar nog 20 jaar afhankelijk van bijstand of een eenvoudige baan gelaten).

enkele jaren (of zelfs maanden) geboren. De 'oude dag' volgde vrij direct op het eigen gezinsleven, in veel gevallen werden ouders nog verzorgd door één van de kinderen die was 'achtergebleven'. Dit patroon komt ons nu als wat achterhaald voor. Het huwelijk heeft (vooral) de betekenis gekregen van de feitelijke en psychologische bekrachtiging van een relatie tussen twee al samenlevende individuen. Deze individuen hebben enige tijd - en experimenten - nodig gehad om elkaar te vinden. De gemiddelde jongere in Nederland geniet al in de laatste jaren van het thuiswonen alle vrijheden die vroeger aan de volwassenheid waren verbonden, verlaat het huis rond het 22e levensjaar om alleen of samen te gaan wonen, en bevindt zich tussen 20 en 30 jaar eigenlijk in wat we het 'relationele speelkwartier' van de moderne samenleving kunnen noemen. Een speelkwartier met dezelfde grimmigheid en intensiteit overigens als op het schoolplein van vandaag en gisteren. De bedoeling is immers wel uiterst serieus: het gaat nog steeds om een partner voor het (verdere) leven, en het feit dat 50 procent van de samenwoners weer uit elkaar gaat is mogelijk op zich goed om langdurige relatieproblemen te voorkomen, maar voor de betrokkenen stressvol genoeg. De daaropvolgende fase wordt echter nog steeds gekenmerkt door de klassieke stabiliteit. Van de huwelijken gesloten in de 70-er jaren (30 jaar geleden dus) is één op de vier in echtscheiding geëindigd, en als er kinderen zijn is het echtscheidingspercentage zelfs niet hoger dan één op zes: vijf van de zes kinderen maken derhalve in hun jeugd *nooit* een wisseling van leefverband mee.

Tussen 30 en 55 jaar domineert het (gehuwde) paar met kinderen. Daarna zien we - en daarmee zijn we bij de tweede 'vernieuwing' in de moderne levensloop gekomen - dat vooral het aantal paren zonder kinderen een serieuze omvang aan gaat nemen. Figuur 1 brengt dit moderne patroon in beeld. In de figuur is zichtbaar hoe de bevolking per leeftijdsgroep is verdeeld over leefsituaties. Binnen de leefsituatie is verder aangegeven in welk percentage sprake is van een leefeenheid met kinderen. Dat geldt voor bijna alle gehuwde paren tussen de 30 en 50 jaar en natuurlijk voor alle eenoudergezinnen. De figuur laat ook zien dat het aantal alleenstaanden een stabiel percentage van de bevolking blijft: per leeftijdsgroep nooit meer dan 10 procent van de burgers. Dit lijkt in tegenstelling

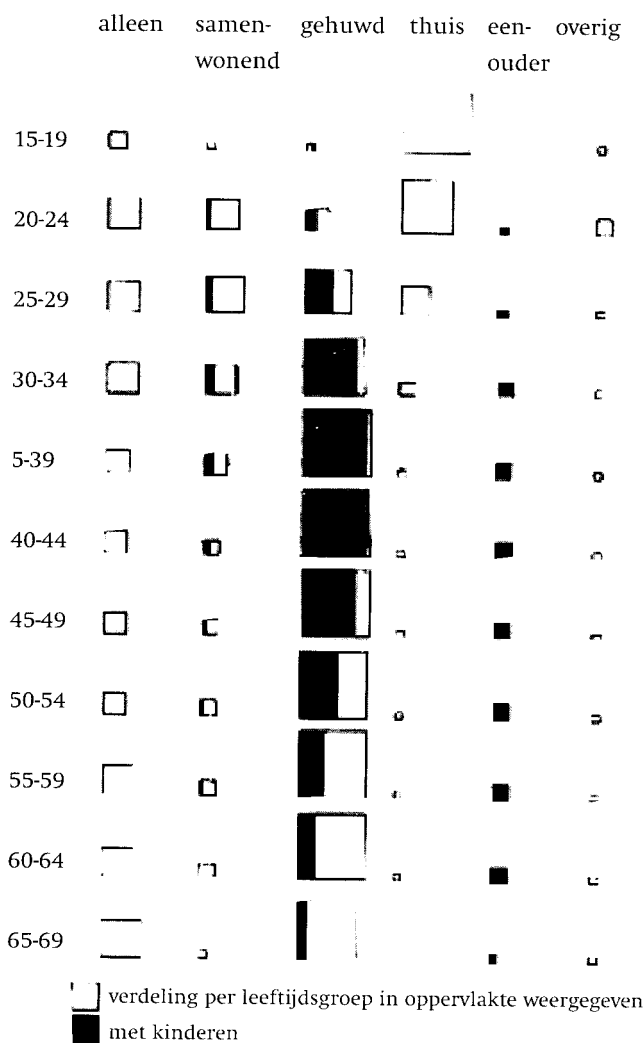
✂ **Het risico bestaat dat, zonder een beleid dat gericht is op (herstel van!) de uitruil tussen levensfasen, de groeiende segmentering nog wordt versterkt.**

tot de explosieve groei van het aantal eenpersoonshuishoudens maar dat is niet zo. Het is simpel zo dat huishoudens met één persoon net zo zwaar in de statistiek 'staan' als huishoudens met vier personen. Een eenvoudig voorbeeld laat zien wat er gebeurt: als een kind uit huis gaat en alleen gaat wonen zijn er nog steeds evenveel mensen, maar twee keer zoveel huishoudens, is het percentage eenpersoonshuishoudens liefst 50. Tegelijkertijd daalt de gemiddelde huishoudensomvang van 4 naar 2.

Wat er gebeurd is, laat zich als volgt samenvatten: relatievorming, huwelijk en

ouderschap zijn niet meer de ondeelbare 'trias' die ze zijn geweest in het traditionele gezin, maar drie onderscheiden momenten in de moderne levensloop. En ook op latere leeftijd is sprake van nieuwe fasering, doordat de momenten van uithuisgaan van kinderen en verwedding ver uit elkaar zijn gaan liggen. Deze ontwikkeling leidt tot een toename van het aantal 'mogelijke leefsituaties', zeker omdat de overgangen per individu kunnen verschillen en veel onvoorspelbaarder zijn dan vroeger. Bovendien brengt elke leefsituatie zijn eigen specifieke kenmerken met zich mee. Dat wil echter absoluut niet zeggen dat er geen sys-

Figuur 1



Relatievorming, huwelijk en ouderschap zijn niet meer de ondeelbare 'trias' die ze zijn geweest in het traditionele gezin, maar drie onderscheiden momenten in de moderne levensloop.

Bron: CBS, Huishoudensstatistiek 1998

tematiek in zit. In de volgende paragraaf wordt de moderne modale levensloop wat nader inhoudelijk beschreven aan de hand van zes stadia.

2. Van infantia tot seniora

Het gebruik van een aantal pseudo-latijnse benamingen voor de zes beschreven stadia hieronder is meer dan een grapje. Het gebeurt vooral om begripsverwarring met het gewone spraakgebruik te voorkomen. Van elke fase wordt zeer kort het belangrijkste kenmerk genoemd.

INFANTIA: het jonge kind in een afhankelijkheidspositie.

Het behoeft weinig betoog dat het centrale kenmerk van het kind ten opzichte van het eigen gezin de vrijwel volledige afhankelijkheid is. Kinderen hebben geen 'serieuze alternatief' voor verzorging of voor mentale oriëntatie: het beeld van het verdwijnen van (de relatie met) één van de ouders is een absoluut schrikbeeld, hoe goed of slecht die verhouding ook is.

JUNIORA/ABSTRACTIA: het oudere kind met een zelfstandigheidspotentie.

De fase van het junior-burgerschap betekent dat op beperkte en vaak alleen nog symbolische wijze aan de maatschappij kan worden deelgenomen. De omvang van de toegestane ruimte varieert per maatschappij en per gezin: in sommige landen mag met 16 jaar al auto gereden worden, of zonder ouderlijke handtekening een zakelijke overeenkomst worden gesloten. Een belangrijk kenmerk van de junior-fase is het gespletene ervan, vandaar ook de dubbele benaming.

Jongeren zijn - in de moderne levensloop! - sociaal en relationeel in staat alles te doen wat je vroeger pas mocht als je volwassen was, zoals het hebben van openlijke seksuele relaties, maar ze zijn overwegend nog wel economisch afhankelijk. De enige vorm van 'afrekening' waar ze bijna allemaal - soms zelfs tot ver in de twintig - mee te maken hebben, is het leveren van onderwijsprestaties. Het lijkt er overigens op dat ouders en school een dubbele boodschap uitstralen: het gaat om zelfontplooiing, maar wie zich ontplooit zonder rekening te houden met de maatschappelijke werkelijkheid wordt wel degelijk onder druk gezet.

LIBERIA: jonge kinderloze volwassenen.

Het 'vrije bestaan' is een nieuwe fase, en direct gerelateerd aan de modernisering van de levensloop zoals hierboven omschreven. Het gaat om de eerste vijf tot tien jaar van iemands bestaan als zelfstandig burger, ook op economisch terrein, voordat de 'klassieke verantwoordelijkheid' voor partners of met name kinderen van de gezinsfase aanbreekt. Door de toenemende economische zelfstandigheid van vrouwen, de liberalisering van relaties en de steeds grotere 'homogenie' (partners met ongeveer dezelfde leeftijd, opleiding en inkomen) is dit ook een fase die wordt gekenmerkt door relatief egalitaire posities van mannen en vrouwen.

PARENTIA: ouderschap

Deze fase behoeft weinig uitleg. Het begin wordt niet gemarkeerd door het huwelijk, maar door de geboorte van het eerste kind. De fase wordt door de grote meerderheid van de bevolking bewust gepland: elk opinie-onderzoek laat nog steeds zien dat 90 procent van de mannen en vrouwen ooit vader en moeder wil worden (en 80 procent lukt dat ook).

CONSUMPTIA: oudere volwassenen zonder inwonende kinderen.

De tweede nieuwe fase in de moderne levensloop. Met de kinderen het huis uit, relatief lage woonlasten, een gestegen salaris van de hoofdkostwinner en de vaak weer er wat bijwerkende partner, is er vaak een financieel overschot. Dat overschot wordt overigens maar zeer ten dele besteed aan - meer bij jongeren horende - opzichtige consumptievormen. Veel geld gaat naar (pre)pensioenregelingen, recent wordt ook hetzij voor dit laatste doel, hetzij vanwege de 'sport' aardig wat belegd. En een flink deel gaat ook 'retour' richting de eigen kinderen en kleinkinderen: banken zijn erin geslaagd om heel wat opa's en oma's een spaarrekening voor de studie van de kleinkinderen te laten openen, maar vermoedelijk vinden ook veel directe transfers plaats. De gekozen term '*consumptia*' moet in dit verband dus niet gezien worden als negatief, net zoals de term '*liberia*' voor de eerste relatief zorgvrije fase in principe positief dient te worden geïnterpreteerd. In beide fasen wordt een flink deel van de beschikbare middelen ingezet voor verstandige en vaak ook altruïstische doelen (niet alleen de eigen kinderen maar ook allerlei actie- en hulporganisaties profiteren van de donaties van burgers in deze fase). De term '*consumptia*' wil eenvoudig zeggen dat het belangrijkste kenmerk van deze fase is dat men in staat is deze middelen vrij te besteden: hoe men dit ook doet, het heeft uiteraard een effect op het zelfbeeld en de relatie met anderen.

SENIORA

De vraag waar *consumptia* ophoudt en *seniora* begint is per individu verschillend te beantwoorden. De grote meerderheid van de werknemers in Nederland heeft uitstekende pensioenvoorzieningen en daarom maar een kleine of zelfs geen inkomensachteruitgang na pensionering (zeker niet omdat de fiscale tarieven voor 65-plussers zeer gunstig zijn). De 'oude dag' lijkt eerder gekoppeld aan het probleem van de geleidelijk afnemende gezondheid: op dat moment wordt de mogelijkheid om geld uit te geven wat minder relevant voor het welzijn.

Tot zover een globaal overzicht van de zes te onderscheiden fasen of stadia in de moderne levensloop. Uiteraard gaat het hierbij om ideaaltypische onderscheidingen: per individu kan het heel anders lopen. Maar voor de overgrote meerderheid van de bevolking geldt deze levensloop wel degelijk: meer dan driekwart van de jongste generaties woont samen voor het huwelijk, vrouwen werken voordat ze kinderen krijgen veel meer dan daarna, 80 procent krijgt die kinderen

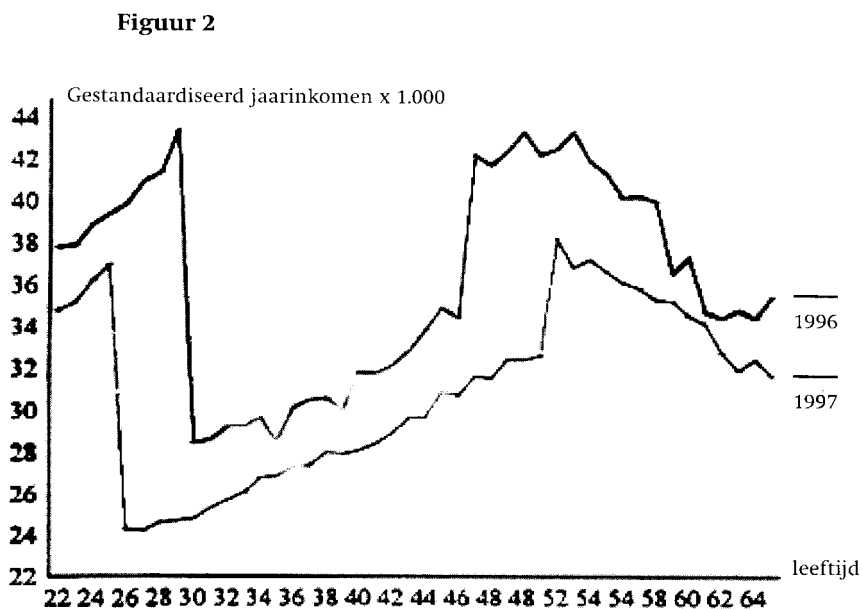
ooit, en van de kinderen maakt maar één op de zes een echtscheiding mee, meestal ook weer snel gevolgd door hertrouwen. We kunnen dus met recht van een *moderne standaard-levensloop* spreken.

3. Scheve verhoudingen tussen fasen in de levensloop

Op zich lijkt de moderne levensloop ten opzichte van de traditionele geen verslechtering. En dat hoeft het ook zeker niet te zijn: er is niets op tegen als het aantal situaties en opties dat mensen meemaken wordt verruimd. De 'verlengde jeugdfase' biedt mogelijkheden voor exploratie op allerlei terreinen en natuurlijk voor een goede opleiding, de 'lege-nest-fase' betekent - zo blijkt ook uit onderzoek voor velen een hernieuwing van relaties en interesses, etc. Het probleem is echter dat als gevolg van deze ontwikkeling - in samenhang met het tot nu gevoerde beleid - de *belasting* van de verschillende levensfasen zich onevenwichtig ontwikkelt. Waarbij om het eenvoudig te zeggen de fasen waarin men het al zwaar heeft steeds zwaarder worden belast en omgekeerd de lichtere fasen steeds meer voordelen krijgen. Het verlenen of moeten ontvangen van zorg is hierbij uiteraard een sleutelwoord: naarmate het verlenen van zorg minder wordt gesteund door overheid en maatschappij, wordt de private druk zwaarder. Er is echter meer aan de hand dan dat alleen: ook wat betreft de welvaartsontwikkeling en de culturele verhouding tussen generaties is er sprake van toenevende vergroting van de kloof tussen de fasen. We concentreren ons hier vooral op de welvaartsontwikkeling, omdat dat met harde cijfers is aan te tonen. Op cultureel terrein willen we daaraan voorafgaand slechts enkele algemene opmerkingen maken, die betrekking hebben op de verschuiving in betekenis (waardering) van de begrippen 'oud' en 'jong'.

☞ **Het probleem is dat de belasting van de verschillende levensfasen zich onevenwichtig ontwikkelt.**

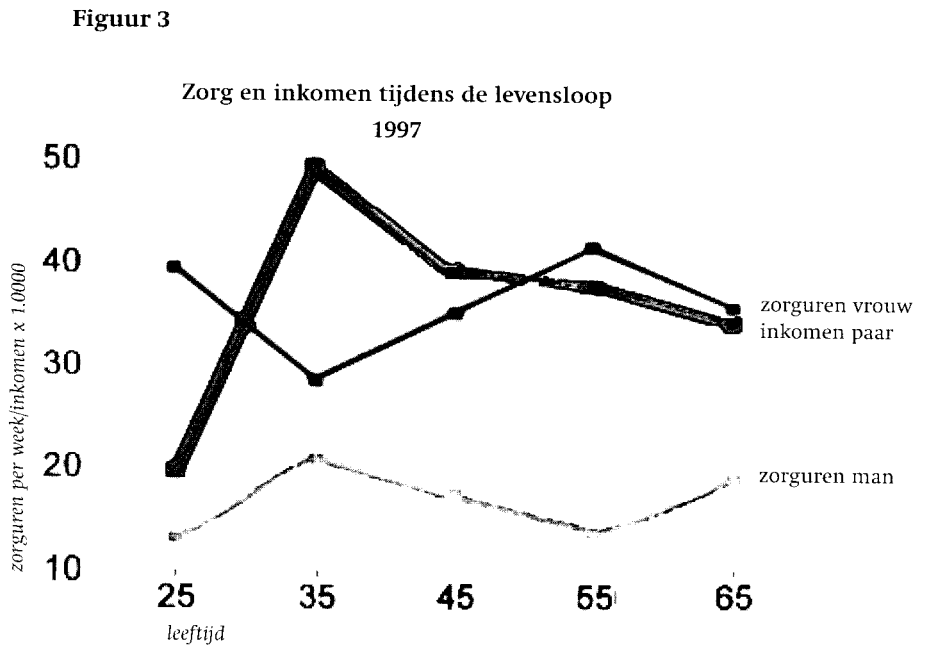
'Oud worden' is inmiddels één van de meest gevreesde en ongewenste zaken in het leven geworden. Paradoxaal genoeg gebeurt dat op een moment dat de vooruitzichten van burgers op een lange en gezonde oude dag beter dan ooit in de geschiedenis zijn: de gemiddelde burger mag rekenen op meer dan tien jaar relatief goede gezondheid en inkomen nadat hij of zij gestopt is met werken. Maar Plato's klassieke uitspraak dat het echte geluk pas aanbreekt met de oude dag, wanneer de vreugden van de geest niet langer gehinderd worden door de fysieke behoeften en drang van de eerdere perioden, heeft vandaag de dag niet bepaald veel aanhangers. Datzelfde geldt voor de 'klassieke verantwoordelijkheden' van het gezinsleven: mannelijkheid en vrouwelijkheid worden niet meer afgemeten aan de prestaties op het terrein van ouderschap (kostwinnerschap cq. kinderopvang). De levensfasen *Parentia* en *Seniora* hebben te lijden van de 'culturele hegemonie' van *Juniora* en vooral *Liberia*: succes gerelateerd aan de mate waarin de persoonlijke wensen en ontplooiingsmogelijkheden worden gerealiseerd.



Het is echter essentieel dat er ook een materiële basis is voor het verschil tussen de fasen in de levensloop. In het recente 'Gezinsrapport' van het Sociaal en Cultureel Planbureau staat tamelijk summier aangegeven dat ouderschap weliswaar niet zozeer tot een inkomensdaling leidt, maar wel degelijk tot een welvaartsdaling van een kwart tot een derde. In het kader van de opdracht om een tweejaarlijks Signaleringsrapport over gezinnen te maken (te beginnen in 2000) heeft de Nederlandse Gezinsraad inmiddels een aantal berekeningen gemaakt op basis van CBS-gegevens over de koopkrachtontwikkeling tijdens de levensloop. Het resultaat is zichtbaar in figuur 2, die enige toelichting behoeft.

De twee lijnen geven aan wat de meest voorkomende welvaartspositie is op verschillende leeftijden: meer dan driekwart van de burgers volgt het patroon waarbij na het uithuisgaan en zelfstandig of samenwonen de welvaart eerst explosief groeit, en vervolgens inzakt in de gezinsfase (dit kunnen we ook het 'gezinsdal' noemen). De welvaart neemt daarna weer toe met het uithuisgaan van kinderen, en daalt vervolgens weer na pensionering. De bovenste lijn geeft de huidige situatie weer, de onderste die van 20 jaar geleden (uiteraard gecorrigeerd voor inflatie). Wat daarbij opvalt is dat de toename van welvaart met name heeft plaatsgevonden in de beide fasen zonder kinderen (*Liberia* en *Consumptia*), terwijl de *Parentia*-fase nog veel dichterbij het niveau van 1977 zit.

Als we dan naar figuur 3 kijken, dan zien we dat de ontwikkeling van de druk in termen van tijd en inspanningen in de gezinsfase exact het omgekeerde patroon



volgt. In de figuur is het inkomensdal schematisch weergegeven in de middelste lijn, en afgezet tegen het aantal uren dat mannen en vrouwen besteden aan zorg en opvoeding. Het is duidelijk dat juist in de fase waarin de middelen het geringst zijn de druk het grootst is. Zeker als we tenslotte bedenken dat de leeftijdsfase tussen 30 en 40 jaar normaliter ook nogal belangrijk is als periode waarin een carrière gemaakt zou moeten worden. De figuur laat ook zien dat het verschil tussen mannen en vrouwen in deze fase feitelijk explodeert tot een nauwelijks meer in te halen kloof.

Het bovenstaande maakt duidelijk dat in de huidige situatie *Parentia* en *Seniora* cultureel en structureel op achterstand staan ten opzichte van de nieuwe levensloopfasen *Liberia* en *Consumptia*. Beide 'klassieke' fasen hebben te lijden van een afname van prestige van datgene wat van oudsher hun kracht was: volwassen zijn is niet langer een gevolg van het hebben van een eigen gezin, en oud zijn is niet langer synoniem met ervaring en wijsheid. Toch maakt bijna iedereen deze fasen wel degelijk mee, maar in plaats van wensbeelden worden de gezinsvorming en het verlaten van de arbeidsmarkt eerder schrikbeelden. Op zijn minst zijn ze geassocieerd met verlies in plaats van winst, en we zien dan ook niet voor niets dat ouderschap - met name bij hoger opgeleiden - steeds vaker wordt uitgesteld of afgesteld uit vrees voor de onvermijdelijke keuze tussen vrijheidsverlies of welvaartsverlies (en meestal allebei). Ter indicatie hiervan: Nederland heeft niet alleen de wereldwijd hoogste leeftijd van vrouwen bij de geboorte van het

eerste kind (bijna 30 jaar), maar ook een extreem hoog percentage kinderloosheid (25 procent) bij hoger opgeleide vrouwen.

4. Levensloopbeleid?

In het bovenstaande is gewezen op het dreigende risico van verdergaande segmentering van fasen, en daarmee groepen burgers in de levensloop. Jongeren, ouders en ouderen lopen het risico zowel ideologisch als materieel tegen elkaar te worden uitgespeeld, niet omdat ze dat zelf zo graag willen, maar omdat de maatschappelijke organisatie en structuur nu eenmaal het meest voordelig uitpakt voor degene die zich 'calculerend' opstelt. Bijvoorbeeld door na een lange opleiding het ouderschap zolang mogelijk uit te stellen, het kindertal te beperken, en tussentijds een rugzak vol gespaard verlov, *sabbatical* etcetera te verzamelen. Dat kan uiteraard alleen door de meest efficiënte - dat wil in dit geval zeggen: inkomstgenererende - opstelling in alle fasen van de levensloop. Ouderschap en zorg zelf voor je rekening nemen is in dat geval dubbel onvoordelig, vrijwilligerswerk doen tijdens je studie is zelfs riskant, het besturen van een sportclub kan nadelig zijn voor je carrière, etc. Het is echter een enorme denkfout dat hier 'egoïsme' achter zit. Voor sommigen mag dit opgaan, de grote meerderheid van de burgers kiest onverkort voor het ouderschap, en daarmee voor de investering in anderen. Waarmee ze echter voor 'duivelse dilemma's' komen te staan: afzien van materiële goederen komt immers ook ten nadele van het eigen nageslacht; beperking van het kindertal is evenzogoed in het belang van de kinderen die straks moeten studeren, etcetera.

Constructief overheidsbeleid gaat ervan uit dat burgers zelf hun positieve potentieel en creativiteit graag zullen inzetten, als ze maar de randvoorwaarden daarvoor hebben. Hieronder wil ik trachten een aantal voorwaarden en opties te schetsen voor een dergelijk constructief overheidsbeleid, met de (moderne) levensloop als uitgangspunt.

Ouderschapstelsel in plaats van kostwinnersstelsel

De eerste voorwaarde van een dergelijk beleid is dat het alleen kan werken als het integraal wordt ingevoerd en als basis van het sociale stelsel gaat fungeren. We moeten niet vergeten dat het klassieke stelsel ook een levensloopbasis had, alleen met een wat eenvoudiger fasering. Kostwinnerschap begon met het huwelijk en eindigde met pensionering. Door de 'automatische koppeling' tussen uithuisgaan, samenwonen/trouwen en (snel) kinderen krijgen was het mogelijk om alle voorzieningen voor vrouwen en kinderen als het ware in een enkel pakket te combineren en dat (via de man) aan het gezin ter beschikking te stellen. Het probleem van de hervormingen - de individualisering van het stelsel - van de afgelo-

Janet werkt na het afmaken van de Havo als intercedente bij een uitzendbureau. Bij de geboorte van haar kinderen gaat ze met haar vriend Jan, hypotheekadviseur bij een bank, samen een jaar voor het eerste kind zorgen, het tweede doet zij alleen, in combinatie met drie dagen opvang per week, omdat Jan in een intensieve werkfase zit. Daarna gaan ze beiden drie dagen per week werken. (In de huidige situatie was Janet na twee kinderen te lang weg geweest om haar werk te continueren, en was het maar de vraag of Jan het belang van meer thuiszijn zag.)

pen jaren is eigenlijk eenvoudig te karakteriseren als 'het weggooien van het kind met het badwater': voorzieningen voor kinderen verdwijnen tegelijk met die voor afhankelijke partners. En de oplossing daarvoor lijkt inderdaad gevonden te kunnen worden door het stelsel niet op partnerschap maar op ouderschap te 'ijken'. De cijfers laten immers zien dat de ouderschapsfase relatief zwaar onder druk staat, terwijl de fasen daarvoor en daarna veel ruimte hebben (zowel qua tijd als qua geld). Bovendien geldt - en dat is uit het oogpunt van een verdelingssystematiek erg belangrijk - dat in de moderne levensloop de periode dat kinderen in huis wonen ongeveer evenlang is als de periode dat men zonder kinderen leeft.

Er zijn diverse wegen denkbaar om de ouderschapsfase financieel te ondersteunen, waarbij overigens aangetekend moet worden dat voor met name bovenmodale inkomensgroepen de beschikbaarheid van tijd belangrijker is dan die van geld. We gaan verderop nog in op de 'tijdsopties', maar in zekere zin zijn tijd en geld natuurlijk inwisselbaar, omdat je voor geld jezelf kunt vrijmaken van andere activiteiten of iemand anders in kunt huren.

- Een eerste optie is ondersteuning van ouders via de belastingen door invoering van *taxcredits*, te financieren uit de tarieven voor hogere inkomens en winsten; hierdoor vindt automatisch verdeling tussen hogere en lagere inkomens plaats.

- Een tweede optie, sterk daaraan gerelateerd, is het direct ondersteunen van ouders door verhoging van de kinderbijslag of een vorm van opvoedgeld. Elders heb ik al gesuggereerd om alle beschikbare middelen uit kinderbijslag, maar ook voor kinderopvang en de Bijstandswet in een Opvoedingsfonds onder te brengen.

- Een derde optie, en naar mijn mening een zeer interessante omdat het hier gaat om een herverdeling binnen de eigen levensloop van burgers is het invoeren van levensloopspreadsarrangementen zoals een aantal andere Europese landen die kent voor bijvoorbeeld hypotheek met een oplopend rentepercentage (goedkoop voor jonge gezinnen). Of een stelsel zoals wij hier al kennen voor studiefinanciering: extra middelen worden ter beschikking gesteld in de vorm van een lening waarbij de terugbetaling is gekoppeld aan het latere inkomen. Idealiter participeren burgers al voordat zij aan kinderen beginnen ondersteund

door de belasting in een 'ouderschapsverzekering', genieten zij premievrijstelling als zij zelf kinderen verzorgen, en betalen zij tijdens de inkomenspiek daarna juist meer. De vraag naar de omvang van de ondersteuning die dergelijke arrangementen moeten bieden, kan hier niet uitvoerig aan de orde worden gesteld, maar idealiter zouden ze zo fors moeten zijn dat ouders vijf jaar per kind 'vrijgesteld' kunnen worden. Het lijkt misschien onmogelijk om bij een gezin met twee kinderen tien jaar vrijstelling op te brengen, maar afgezet tegen de 30 jaar vrijstelling van de partner in het oude stelsel is het maar een derde. Bovendien gaat het om vrijstellingen in de fase van de levensloop waarin het inkomen nog relatief laag is.

Flexibele economie

De tweede voorwaarde voor een levensloopbeleid klinkt mogelijk paradoxaal, maar dat is een flexibele economie. In het huidige stelsel zijn gezin en flexibiliteit elkaars natuurlijke vijanden: iedere vorm van uitbreiding van winkel- en arbeidstijden brengt ouders in moeilijkheden. Zo niet echter wanneer ouders gebruik kunnen maken van vrijstellingen. Het voert te ver om dit hier uit te werken, maar waarom zouden we niet over kunnen schakelen op een 'dubbelstelsel' waarbij een aantal functies in de dienstverlening (ook die van de overheid) vervuld worden in meerdere 'ploegen'. Als ouders net zoals ze op vakantie mochten in het hoogseizoen voorrang krijgen bij de keuze van ploegen, levert ook met schoolgaande kinderen de combinatie van ouderschap en werk geen problemen op. En vanuit de werkgever gezien biedt meervoudige bezetting van functies ook een goed uitgangspunt om oplossingen te bieden bij ziekte, de gelegenheid positief te werken aan zaken als periodiek verlof, gefaseerde uittreding, etcetera. Daar is zeker ruimte voor: de moderne levensloop is immers weliswaar nog steeds voor de grootste groepen in de samenleving relatief gelijk, maar veel minder gestandariseerd dan vroeger. Nog afgezien van de 20 procent volwassenen die geen kinderen krijgen, zijn er tal van groepen die om wat voor reden dan ook de middelen voor de ouderschapsfase niet juist op dat moment zullen gebruiken, maar ze liever op andere punten willen inzetten.

Met de beide genoemde basisvoorwaarden, inkomensherverdeling ten gunste van ouderschap over de levensloop en een flexibel arbeidsstelsel waarmee werk en gezin beter kunnen worden gecombineerd, laten zich ook een aantal andere maatregelen treffen. Bespreking hiervan op basis van de huidige 'beleidssegmenten' als jeugd- of veiligheidsbeleid is niet goed mogelijk, omdat de kracht juist ligt in het kunnen combineren van activiteiten voor en door burgers uit verschillende levensfasen (iets wat nu vrijwel onmogelijk is). Wel zal ik trachten per punt de verschillende mogelijke beleidsrelevante aspecten aan te geven. Als basis voor de bespreking dienen weer de hierboven onderscheiden 'segmenten' *infan-*

tia, juniora, liberia, parentia, consumptia en seniora.

Infantiafase

De *infantia*-fase begint vanuit beleidsperspectief met het stelsel van (pre)natale zorg, kraamzorg, consultatiebureaus etcetera. Op dit terrein kent Nederland al één van de beste stelsels ter wereld, maar in de afgelopen jaren zijn daarin de nodige gaten geslagen. Bovendien komt hier direct de kwestie van de betrokkenheid van *beide* ouders en hun taakverdeling aan de orde: ouderschap wordt mede uitgesteld in verband met ontbrekende voorzieningen voor de combinatie van arbeid en zorg. Ter vergelijking: in Noorwegen worden vrouwen gemiddeld bijna twee jaar eerder moeder, en wat minstens zo belangrijk is, bestaat er geen verschil in timing van kinderen krijgen tussen hoger en lager opgeleide vrouwen. Hier is de kinderloosheid onder de groep vrouwen die het meest arbeidsgericht zijn, die met een hogere opleiding, al opgelopen tot 25 procent.

Een levensloopstelsel zou moeten voldoen aan de volgende criteria voor (aanstaande) ouders:

- keuzevrijheid van 'geboortemoment': combineerbaar met zowel studie als betaald werk;
- keuzevrijheid van zorgverdeling: geen doorslaggevende financiële gevolgen van keuzen van mannen of vrouwen om te (blijven) werken of tijdelijk te gaan zorgen;
- keuzevrijheid van zorgarrangement: geen voor- of nadelen van de keuze om zelf voor kinderen te zorgen dan wel gebruik te maken van externe opvang.

Op de financiële en economische voorwaarden is hierboven al ingegaan: het is essentieel dat mannen en vrouwen voldoende ruimte hebben om juist de eerste cruciale hechtingsfase bij elkaar door te brengen. Zowel om te wennen aan elkaars nieuwe posities, als specifiek voor vaders om meer betrokkenheid bij zorg te krijgen. Er is echter nog veel gericht beleid denkbaar. Zoals openstelling van consultatiebureaus in de avonduren, zodat ouders er gezamenlijk heen kunnen gaan. En vervolgens zou er in ieders omgeving een 'coöperatieve crèche' moeten zijn, die wordt gedreven door ouders zelf. Twintig ouderparen, met een beetje professionele hulp voor coördinatie, kunnen bijvoorbeeld op basis van deeltijdverlof uitstekend om toerbeurt de opvang draaiende houden. Het gevolg daarvan is niet alleen veel meer flexibiliteit in openingstijden, maar ook dat er veel meer 'natuurlijke communicatie' ontstaat tussen ouders in wijken. Mijn voorspelling is dat een wijk waarin één of meerdere van deze crèches functioneren, met betrokkenheid van zowel vaders als moeders, een enorm effectief cohesie-instrument heeft. De cruciale factor is hier telkens dat ondersteuning van de ouders met (jonge) kinderen hen de mogelijkheid biedt om de leefomgeving zelf veel beter in handen te nemen en te organiseren. Daarmee ontstaat ook een

Jeanette combineert haar studie rechten met het ouderschap. Na negen jaar heeft zij haar bul en een kind van 7, en gaat de advocatuur in terwijl haar man Jaap (ingenieur) zijn gespaarde ouderschapsverlof en sabbatical opneemt. Als hun kind wat ouders is beginnen zij samen een eigen advieskantoor. (In de huidige situatie was het zeer de vraag geweest of gezinsvorming had plaatsgevonden)

natuurlijk aanspreekpunt voor het systeem van kinder- en jeugdzorg, een aanspreekpunt in de vorm van (georganiseerde en samenwerkende) ouders dat men nu node mist. Deze georganiseerde ouderstructuren kunnen in de volgende ontwikkelingsfasen van kinderen eveneens een centrale rol krijgen - en zullen die zeker ook nemen - als aanspreekpunt voor het onderwijs. En tenslotte kunnen deze 'oudercoöperaties' een rol spelen in de hulpverlening bij groepen jongeren waar het mis gaat, en dan in het allereerste stadium (ouders helpen ouders).

Juniorfase

Om overigens misverstanden te voorkomen, de meeste jongeren hebben weinig tot geen problemen. Maar, zoals hierboven al werd gesignaleerd, als ze ouder worden leiden ze wel een beetje een 'dubbel bestaan': vroege toegang tot sociale volwassenheid, steeds later tot economische zelfstandigheid. Het is mijn overtuiging dat zeer veel jongeren, met name degenen die niet echt academisch zijn georiënteerd (en dat is misschien wel 90 procent) toch lijden onder het feit dat ze alleen 'symbolisch' kunnen scoren met cijfers en diploma's. Een groot deel van hen is bereid en in staat om al veel eerder echt aan het arbeidsproces deel te nemen. Dat zou kunnen als tegelijkertijd de leerplicht wat eerder partieel wordt gemaakt en de studiefinanciering niet meer wordt gebonden aan leeftijden of schooltypen. Veel jongeren die nu hun tijd op school uitzitten (of gewoon spijbelen!) zullen tien of twintig jaar later, als ze zelf een gezin hebben bijvoorbeeld, veel intensiever en efficiënter gebruik maken van onderwijs als ze nu doen. Voor wat oudere scholieren en studenten is het zeer nuttig om tijdens hun opleiding serieus in contact te komen met de arbeidsmarkt, en een tijdelijk arbeidscontract is heel wat dwingender dan een lange stage. En *last but not least* is de combinatie van studie en ouderschap waarschijnlijk heel wat gemakkelijker als die van betaald werk en ouderschap. Kern hier is de opheffing van de 'segmenteringsdwang' waardoor onderwijs gebonden is aan een bepaalde leeftijd.

Liberiafase

Met bovenstaande maatregelen wordt de overgang tussen leren en werken vloeier. Vervolgens komen we - of liever gezegd de meeste burgers - terecht in de fase die hierboven 'liberia' is genoemd: jonge kinderloze volwassenen, meestal werkend en samenwonend in relatief egalitaire verhoudingen. Negentig procent van deze groep geeft aan ooit zelf kinderen te willen. Honderd procent wil een

✎ Kern is de opheffing van de 'segmenteringsdwang' waardoor onderwijs gebonden is aan een bepaalde leeftijd.

vaste partner: de tolerantie ten opzichte van 'slippertjes' is in de afgelopen jaren sterk afgenomen. Het proces neemt enige tijd in beslag, omdat letterlijk sprake is van een proces van *trial-and-error*: van de samenwonende paren gaat ongeveer de helft weer uit elkaar, het is inderdaad het 'proefhuwelijk' geworden waar in de jaren zestig wel van gesproken werd. Interessant genoeg is men in deze fase ook al zo concreet mogelijk bezig met het vervolg dat er relatief veel wordt gespaard: ongeveer 8000 gulden per paar per jaar volgens het CBS. Waarmee direct een verklaring gegeven wordt voor de sterk stijgende uitgaven aan bruiloften en baby-uitzetten. Een levensloopbeleid in deze fase zou eerder een zekere mate van inperking inhouden, door de invoering van heffingen of het fiscaal stimuleren van de 'spreidingsverzekeringen' zoals hierboven genoemd. Op dit moment zijn bank- en verzekeringswezen zeer goede zaken aan het doen met spaarplannen voor studie van kinderen. Maar nu al is het zo dat de fase met jonge kinderen relatief veel zwaarder ligt. Kortom, het is in hun eigen belang als jonge tweeverdieners wat extra opbrengen voor de ouderschapsfase. Verder is het in deze fase vermoedelijk uiterst nuttig als de voorlichting wordt geïntensiveerd. Voorlichting over zowel de inhoud en eisen van het ouderschap, als de lange termijnperspectieven met betrekking tot de combinatie van ouderschap en werk.

Parentiafase

Op die manier begint men zowel financieel als qua kennis beter aan het ouderschap, de '*parentia*'-fase. Op dit moment is het - zeker omdat er wat minder overdracht is van oudere generaties, en omdat men een vrij bestaan gewend is! - nogal een overgang en hebben veel ouders het de eerste jaren extra moeilijk. Ondersteuning van de fase van ouderschap in het algemeen is bij de bespreking van het basisstelsel aan de orde geweest: in de kern gaat het erom dat ouders als primair verantwoordelijken voor de opvoeding in staat zijn om te kiezen voor de door henzelf meest gewenste situatie. Daarnaast zijn specifieke voorzieningen nodig voor de verschillende fasen binnen het ouderschap. Zoals een goed stelsel van kraamzorg, en snelle advisering en ondersteuning als ouders in de problemen komen. Ook specifieke ondersteuningsvormen, als echtscheidingsbemiddeling, leveren een belangrijke bijdrage in het kader van levensloopsteun. Bekend is immers dat de eerste twee jaren na een scheiding voor ouders en kinderen het ergst zijn, en goede begeleiding in die periode kan veel ellende in de latere jaren voorkomen.

Consumptia- en Seniorfase

Maar ook hier geldt dat het vooral gaat om de basisvoorwaarden, met name flexibiliteit. Naarmate kinderen ouder worden zullen immers ook de mogelijkheden voor ouders om geleidelijk weer in te stromen of meer te gaan werken in

het arbeidsproces toenemen. En weer een fase verder, de ‘*consumptia*’-periode gaat geleidelijk het omgekeerde gelden, liefst in een vloeiende overgang naar de *senior*-fase. Mensen van 50 jaar hebben meestal - ‘*jobhoppen*’ is veel beperkter dan men denkt - al 20 jaar of langer in hetzelfde beroep gezeten en willen graag iets anders proberen. Dat is nu onmogelijk zonder het schaden van rechtsposities. Naar mijn mening is het potentieel aan verzorgers, maar ook bijvoorbeeld aan docenten, politiemensen etcetera onder ervaren professionals enorm, maar de inzet en overdracht van levenservaring is totaal geblokkeerd in de huidige maatschappij. (Iedere jonge agent zou dolgraag net als vroeger eerst een paar jaar willen meelopen met iemand van 50 jaar die al het nodige heeft meegemaakt) Ook in het onderwijs kan de vraag gesteld worden of het goed is dat mensen gedwongen zijn om 30 jaar achter elkaar alleen maar ‘abstract’ bezig te zijn. En tenslotte zou ik kinderopvang en gezinshulpverlening graag minstens voor de helft willen bezetten met mensen die zelf jarenlang voor kinderen gezorgd hebben. Op die manier wordt ook voorkomen dat het grote uittrekken lang voor het echt ouder worden begint via de WAO bijvoorbeeld.

5. Tot slot

Het bovenstaande bevat uiteraard niet meer dan een aantal opties, waarvan de implicaties slechts schetsmatig zijn uitgewerkt. Een serieus en consistent levensloopbeleid biedt veel meer onvermoede mogelijkheden op beleidsterreinen die nu muurvast zitten. Als bijvoorbeeld inderdaad in meer ‘ploegen’ gewerkt wordt, betekent dat ook het gedeeltelijk terugdringen van de files, omdat een groot deel van het personeel ‘s middags begint. Als jongeren eerder aan het arbeidsproces mogen deelnemen, betekent dat ook een gedeeltelijke oplossing voor de dreigende personeelsschaarste als gevolg van de ontgroening in de nabije toekomst. En als ze bijvoorbeeld in de zorg werken om hun studie te betalen wordt tegelijkertijd het contact van jongeren met ouderen een institutioneel onderdeel van hun ervaring (met name van die jongeren die in de rest van hun carrière relatief weinig met zorg in aanraking zullen komen). De implementatie van iets als ‘maatschappelijke dienstplicht’ is een stuk eenvoudiger als het op verschillende tijdstippen kan, afhankelijk van het stadium van iemands opleiding, etcetera. En *last but not least* zijn er goede mogelijkheden voor een (preventief) veiligheidsbeleid. Op de eerste plaats door vroegtijdig contact van jongeren met verplichtingen en verantwoordelijkheden (nu is de ‘werkstraf’ aan het einde van het justitiële traject vaak het eerste serieuze arbeidscontact). Recruitering van gezinsbegeleiders, jeugdcoördinatoren en dergelijke kan juist verder plaatsvinden onder de oudere en ervaren krachten in het onderwijs, bij de politie, maar ook onder ervaren ouders.

☞ Een serieus en consistent levensloopbeleid biedt onvermoede mogelijkheden op beleidsterreinen die nu muurvast zitten.

In het bovenstaande is voorlopig niet meer dan een aantal opties genoemd, die nadere uitwerking behoeven. Waar het om gaat is de constatering dat een beleid dat zich baseert op de (moderne) levensloop en de overdrachten daarbinnen mogelijkheden biedt om impasses te doorbreken. Vanuit een dergelijk perspectief is het ook - zoals Marnix van Rij onlangs zeer terecht stelde - volledig zinloos te discussiëren over de vraag of het nu jeugd-, gezins-, of ouderenbeleid heet. De jeugd heeft zijn bestaan te danken aan de ouderen, en de ouderen zijn afhankelijk van de volgende generaties voor hun verzorging. Gezinnen vervullen daartussen de scharnierfunctie, en alle beleidsmaatregelen voor één van die fasen hebben direct effect op de bestaansvoorwaarden in andere fasen. De eerste stap zal zijn om dit te onderkennen, de tweede om dat met een aantal zeer welgekozen voorbeelden en een paar goed onderbouwde plannen in een programma te vertalen. Een programma waarin de talrijke goede plannen die al op deelterreinen zijn ontwikkeld - zoals het veiligheidsbeleid, de ondersteuning van gezinnen met kinderen en van de middengroepen, de toekenning van budgetten voor kinderopvang en zorg van betrokkenen zelf, etcetera - elkaar onderling kunnen versterken.

drs. P. (Peter) Cuyvers is senior stafmedewerker van de Nederlandse Gezinsraad.

Noot

- 1 De gegevens in dit artikel zijn afkomstig uit een aantal analyses die in samenwerking tussen de Nederlandse Gezinsraad en het CBS zijn uitgevoerd. Zie voor meer informatie: J. Latten & P. Cuyvers (red), 'Gezinnen van deze tijd; P. Cuyvers & J. Latten(red)', *Alleen of samen? Individu en gezin in de toekomst*.